

mintsem hogy azokat gyenge elmével rostálni merészeljem, azt az egyet még-is meg fogja engedni Nagyságod hogy ki tegyem: hogy én sem híremet, sem nevemet sem vendégemnek nem akarom, hanem külön külön mind ezeket örökömnek. Gondolom: Nagyságod sem mondá más értelemben vendégemnek, mint azon vélekedésből: hogy T[ekintetes] Szabó Ur tsak a' telet fogja nálam tölteni, de de én más szándékkal vagyok, 's remélem, hogy Szabó Ur sem fogja állandó itt maradását tölteni meg tagadni. –tartozom én ezzel olly igazán néki mint nevelőmnek; mint Attyáimnak fiui engedelmességgel. Noha meg vallom: nem győzőm eléggé betsülni Anyai Nyelvünk mellett szünetlen hasznos fáradozásait, és vagy ezér Kész volnék érette mindenre; valamint Bizony minden Tudos Hazánk fiának kívánok szolgálni, a'hol tsak töllem kitelhető.–Ha a kegyes Egek egyszer Bihar Vármegyéből szekerem rudját bé fordítanák a' hegyes Erdélbe; melly sóhajtással Keresném fel Nagyságodat? addig-is méltoztassék azon egyenes jó Szívvel fogadni tellyes bizodalmu ki magyarázásomat, a'mellyel méltoztatott reá bátorítani, a' Ki alázatossággal ajánlott minden Tisztelettel holtomig vagyok

Nagyságodnak

alázatos Szolgája
Pyber Benedek

Lelőhely: Kolozsvár, volt Erdélyi Múzeum Levéltára

ENYEDI SÁNDOR

Első gyermeklapunk történetéhez. A folyóiratok vizsgálata során számos értékes és új adattal gazdagíthatjuk a neveléstörténeti szakirodalmat. Az első magyar ifjúsági folyóiratot a szakirodalom nagy vonalakban már megvizsgálta, azonban mindeddig kevés figyelmet fordított arra, hogy a különböző tárgyú cikkek milyen arányban fordulnak elő a lapban. Célunk, hogy a már meglevő adatokat, ismereteket összefoglaljuk, és a cikkek tartalmi elemzését, valamint bemutatását elkezdjük. A helyhiány nem teszi lehetővé a folyóirat színes repertoárján szereplő összes cikk bemutatását, ezért most csak arra törekszünk, hogy a *Magyar Gyermekbarát* című folyóiratról némi ízelítőt adjunk, ami esetleg részletesebb kutatás kiindulópontja is lehet majd.

A *Magyar Gyermekbarát* hetenként megjelenő folyóirat volt, első száma Kolozsvárott jelent meg 1843. január 3-án. A folyóirat 1844. december 31-én szűnt meg. Mindegyik száma 16 oldalból állt, és a szerkesztő minden félév végén tartalomjegyzéket készített. Az első magyar ifjúsági folyóiratot Szilágyi Ferenc szerkesztette. Szilágyi elsőségét azonban sokan megkérdőjelezték, Seelmann Károlyt tartva a magyar ifjúsági folyóirat-irodalom első nagy alakjának. Kristóf György 1938-ban megjelent cikkében¹ azonban rámutatott arra, hogy Seelmann csak lefordította a *Leipziger Wochenblatt für Kinder* című folyóirat első két évfolyamát, majd ezeket később kiadta egy kötetben². Seelmann Károly a *Wochenblattot* nem szó szerint fordította, hanem rövidítve, azért, hogy a költségeket a legteljesebb mértékig csökkenteni tudja. A könyvet Bánfinének, az

¹ KRISTÓF György: *Az első magyar ifjúsági folyóirat.* = Magyar Paedagógia 1938. 218–223.

² SEELMANN Károly: *A jelesebb rendeken levő nevendék gyermekek jó móddal lehető tanítatósokra való Utmutatás vagy Gyermekbarátja.* Lipsai 1776 beli kiadás szerint németből magyarra fordítottat Seelmann Károly, Károlyfehérvár Szabad Királyi Városának edgyik rendes Tanátossza által. Első rész. Kolozsvárott és Szebenben. Nyomtatott Hochmeister Márton Tsász. Kir. Dicast. Priv. Könyvnyomtató, 794.

erdélyi gubernátor feleségének dedikálta, aki maga bízta meg Seelmann a folyóirat lefordításával. Tehát, mivel Seelmann Károly műve csak németből való fordítás, amit rövidítve, könyv formájában adott ki, ezért tekinthetjük a Szilágyi által szerkesztett folyóiratot az első magyar ifjúsági folyóiratnak.

Szilágyi Ferenc 1797. április 14-én született Kolozsvárott. Tanulmányait is szülővárosában végezte, ezután nevelő lett, és tanítói állásban költészetet tanított. Bécsbe, majd Genfbe ment tanulni, és a kolozsvári egyetemen lett tanár. Nemcsak a *Magyar Gyermekbarátot* szerkesztette két évig, ezen kívül az 1841. január 5-én indult *Múlt és Jelen* és a *Hon és Külföld* című folyóiratok szerkesztője is volt. A *Múlt és Jelen* politikai lap volt, a *Hon és Külföld* pedig leginkább irodalmi és tudományos folyóirat. Szilágyi az évek múlásával egyre inkább népszerűtlenebb lett, egy idő után már csak 200 előfizetővel rendelkezett. Kolozsvári tanári állását 1848-ban vesztette el aulikus politikai nézetei miatt. Elmenekült Erdélyből, és a *Magyar Hírlap*³ című újságot indította meg, amit egészen 1852-ig szerkesztett. 1857 és 1861 között középiskolai főfelügyelőként működött. 1862-től haláláig (1876) tudományos munkásságának élt.

Érdekes, hogy munkatársak hiányában a *Magyar Gyermekbarát* folyóiratban valamennyi cikket feltehetően maga Szilágyi írta. A kor szokásainak megfelelően a szerzők nem tüntették fel nevüket tanulmányuk végén, így a tényleges azonosítás lehetetlen.

A folyóirat programját a szerkesztő a gyermekekhez és a szülőkhöz intézi:

„E magyar fiú és leánygyermek számára közreboicsájtott folyóirat célja szívet nemesítő, értelmet fejlesztő, ébresztő, gyönyörködtetve oktató olvasást adni kezükbe. A folyóirat anyaga általjában erkölcs, historia, földleírás és természet köréből lesz véve.”⁴

A *Magyar Gyermekbarát*ban megjelent cikkek leginkább erkölcsi mondanivalót hordoznak, ezen kívül találunk közöttük természettudományi, illetve történelmi tárgyúakat is. A történelmi tárgyú cikkek közül kiemelkednek a magyar, s elsősorban az erdélyi történelemmel foglalkozó cikkek. Azonban a szerző nem hanyagolja el a külföldi történelmet sem, azt kiemelkedő személyiségeken keresztül mutatja be. Általában minden szám végén olvasható egy-egy rejtély (rejtvény), amire a szerkesztő megoldást várt, és esetleg egy-egy bölcs mondás, illetve erkölcsi tanulság. A cikkek ilyen arányú szerepeltetéséből az a következtetés vonható le, hogy az író tudatosan törekedett az ifjúság erkölcsi nevelésére.

A folyóiratban a cikkek címe pontosan utal a tartalomra, ezzel is megkönnyítve a gyermekek számára a tájékozódást. A címek általában tömörek és rövidke. Érdekesképpen csak megemlítenénk egy-egy cikknek a címét, így ezzel is bizonyíthatjuk előbbi állításunkat. Az erkölcsi mondanivalót hordozó cikkek közül ki lehet emelni például a hazaszeretetről való oktatást⁵, a „Jó tét és halála”⁶, az „Anyai szeretet”⁷, a „Szülék iránti szeretet szép példája”⁸ című olvasmányokat. Különösen érdekes, hogy a szerző(k) a cikkekben keverik a különböző szempontú tanításokat, ezzel is színesebbé téve az olvasmányokat. Ez jelenik meg az összes erkölcsi tárgyú tanításban, ahogy már az előbbieken említettük, így az író az élet lehetőleg gyermekközeli példáin keresztül

³ A korszak sajtójáról a legjelentősebb összefoglalás: *A magyar sajtó története I.* Szerk.: KÓKAY György. Bp. 1979.

⁴ Az idézetet közli: KRISTÓF György: *Az első magyar ifjúsági folyóirat.* = Magyar Paedagógia 1938. 221.

⁵ *A hazaszeretetről.* = Magyar Gyermekbarát 1844. jan. 1.

⁶ *A jó tét és halála.* = Magyar Gyermekbarát 1844. ápr. 23.

⁷ *Anyai szeretet.* = Magyar Gyermekbarát 1844. febr. 6.

⁸ *A szülék iránti szeretet szép példája.* = Magyar Gyermekbarát 1844. febr. 6.

tanít. Ezt láthatjuk például a „Barackok” című történetben⁹ is, ahol az alaptörténet igen egyszerű és hétköznapi. A középpontban három testvér van, akik kapnak egy-egy barackot, és az olvasmány azt vizsgálja, hogy melyikük használja fel a legjobban a saját barackját. A történet úgy kezdődik, mint egy reális mese, ám túlságosan tanítói jellege nem teszi a gyermek számára lehetővé, hogy mint a tényleges mesékben behelyezkedjen a főhősök szerepébe, s ő maga is velük együtt gondolkodjon és döntsön. Ez a jellemvonás érvényes majdnem az összes olvasmányra is. Igaz, hogy mindenki számára érthető helyzetekből indul ki, de a nevelői szándékot túlságosan közvetlenül alkalmazza, néhol már-már tudományos fejtegetéseket alkalmaz a szerkesztő.

Fontos kiemelni azt, hogy az újságban szereplő történetek pszichológiai szempontból teljesen alkalmazkodnak a gyermek korához, hiszen ahogy megfigyelhetjük, a történetek nem tartalmaznak már csodás, illetve varázslatos elemeket, csak reális helyzeteket.

Történelmi tárgyú cikkeket is elég nagy számmal találhatunk, azonban ezek mennyiségileg meg sem közelítik az etikai tárgyú olvasmányok számát. Ide sorolható például az I. Andrásról és I. Béláról¹⁰, a nándorfehérvári győzelemről¹¹ szóló cikk. Érdekesen ötvözi a szerző az etikai nevelést a történelmi oktatással az igazságszeretetről szóló cikkében¹², amiben Nagy Sándor történelmi alakjából és tetteiből indul ki, s mutat be egy fontos értéket. Ezt a fontos jelenséget már Rousseau *Emiljében* is megfigyelhetjük. Rousseau is hangsúlyozza azt, hogy az erkölcsi nevelés akkor a leginkább célravezető, amikor életközeli helyzetekben zajlik és a másik módja pedig az, amikor a gyermek nagy történelmi személyiségek életútjairól, illetve tetteiről olvas. A melegről és a hidegről szóló tanításban¹³ keveredik a fizikai, kémiai illetve pszichológiai megközelítés.

A természettudományi tárgyú cikkek sorába sorolandók például az angolnáról¹⁴, a vámpírról¹⁵, a jácintról¹⁶, a vörösbegyőről¹⁷, szóló tanulmányok. Indokolt a tanulmány elnevezés, mert ezek az írások kimerítő részletességűek, s gyakran egész adathalmazzal szolgálnak az adott élőlényről.

Nyelvezetére az egyszerű nyelvhasználat a jellemző. A szerző a lehető legegyszerűbb szavakat és kifejezéseket használja, hogy így tegye minél érthetőbbé a többnyire erkölcsi mondanivalót tartalmazó cikkeket. Azonban később az egyszerű nyelvezet ellenére is túlságosan tudományossá válnak a cikkek. Tehát stílus tekintetében a szerző keveri a tudományos és a népszerű stílust, és a cikkek olvasása során megfigyelhető, hogy egyre inkább a tudományos stílus válik általánossá. Szilágyi a folyóirat indulásakor még törekedett arra, hogy minden száma színes és érdekes legyen, s e törekvés megvalósítása egyre inkább háttérbe szorult. Ha azonban a számokat nemcsak önmagukban, hanem például a féléves repertoárt vizsgáljuk, abban az esetben helyénvaló az a kijelentésünk, hogy a lap a cikkeknek színes változatosságát vonultatta fel.

Szilágyi cikkei a fiataloknak nehezkesebbek voltak, mert gyakran felnőtteknek szóló tudományos-sággal íródtak. Ugyanakkor észre kell venni azt az igyekezetet is, amire Szilágyi törekedett, ám nem tudott mindig tudatosan megvalósítani. Az induló lap első számai meglepően színesek és változatos témájúak voltak. De a számok szerkesztése nem volt egyenletes. Van olyan szám, amikor egyetlen egy történet jelenik meg az egész újságban, vagy egy-egy történet nem fejeződik be egy számon belül, hanem azt a szerző folytatásokban közli, esetleg egy sokkal későbbi szám-

⁹ *A barackok.* = Magyar Gyermekbarát 1844. márc. 26.

¹⁰ *I. András és I. Béla.* = Magyar Gyermekbarát 1844. febr. 6.

¹¹ *A nándorfehérvári győzelem 1440-ben.* = Magyar Gyermekbarát 1844. ápr. 2.

¹² *Igazságszeretetről.* = Magyar Gyermekbarát 1844. jan. 9.

¹³ *A melegség és a hidegség.* = Magyar Gyermekbarát 1844. márc. 19.

¹⁴ *Angolna.* = Magyar Gyermekbarát 1844. jan. 9.

¹⁵ *Vampyr.* = Magyar Gyermekbarát 1844. jan. 23.

¹⁶ *A jácint.* = Magyar Gyermekbarát 1844. febr. 27.

¹⁷ *A veresbegy.* = Magyar Gyermekbarát 1844. febr. 27.

ban, mint önálló cikket adja közre. A szakirodalomban ismert az az álláspont, amely ezt az egyenetlen szerkesztői magatartást tartja a *Magyar Gyermekbarát* megszűnési okának.¹⁸

Ehhez vizsgáljuk meg röviden az 1844-es év 1. félévének számait. Ez tehát a legutolsó évnék az első félévé. A cikkek a következőképpen alakulnak: Az első négy, januári számban felváltva található természettudományi, erkölcsi és történelmi tárgyú cikkeket. Az ötödik szám (I. 30.) azonban csak egy cikket tartalmaz, „A perzsák története” címmel. Az ezt követő két szám (II. 6., 13.) megint sokféle témájú. A február 20-i szám egyetlen egy cikket tartalmaz, címe: „Nemes és polgár”. A következő négy szám (II. 27., III. 5., 12., 19.) megint többféle cikket tartalmaz, azonban itt a választék és a szóródás már nem olyan sokszínű. A március 26-i és az április 2-i cikkek kiemelkednek a többi közül, mert a 26-i öt cikke közül négy erkölcsi és egy történelmi tárgyú, a 2-i négy cikke közül egy történelmi és három erkölcsi tárgyú. A következő szám (IV. 9.) két történelmi és egy erkölcsi témakörű cikket tartalmaz, majd az április 16-i három erkölcsi, egy vallásos és egy természettudományi cikket közöl. Az ezeket követő nyolc utolsó számban megint nem olyan változatosak a cikkek, és ezekben a számokban egyenként már csak két-három cikk található. A nyolc szám összesen tíz erkölcsi, hét történelmi, négy természettudományi cikket tartalmaz, valamint egy mesét. Ezekon kívül majdnem mindegyik szám közölt rejtvényt, bölcs mondásokat vagy gondolatokat.

Tehát az állítás, hogy a lap előfizető-táborának csökkenése, majd később az újság megszűnése az idő múltával egyre inkább hanyatló szerkesztői munka következménye, nem teljesen megalapozott¹⁹. Az erkölcsi témájú olvasmányok általában közvetlen tanító jellegűek, mintegy tanulmányserűek, de ugyanakkor teljesen mindennapi példákön keresztül magyaráznak. Mint már említettük, ezek a cikkek nem pusztán erkölcsi, hanem keverednek benne a filozófiai és vallási megközelítések is, ezért témájukat tekintve, nem választhatók el a cikkek teljes mértékben egymástól.

A folyóirat elemzésénél mindenképpen ki kell emelni Szilágyi Ferenc munkásságának hagyományteremtő jellegét. Lapja a kor szellemének megfelelően ismeretet terjesztett, nevelt és tanított. Úttörő volt a maga műfajában.

KERESZTY ORSOLYA

Gombos János, a kávéházi könyvkolportőr. „A könyvet nem veszik, hanem eladják”. Ez volt Magyarországon a kiadók „aranyomdata” az 1945 előtti korszakban. Cikkek, tanulmányok egész sora foglalkozott az író kiszolgáltatott helyzetével: nálunk a könyvet megírni nem kifizetődő, kiadni és terjeszteni annál inkább. Elek Artúr felháborodva közli a tényt, hogy a kiadók az előfizetett könyv bolti árának 26%-át engedik át jutaléku az előfizetést megszerző ügynököknek, míg az író legfeljebb a 10%-át kapja meg.¹ És a rabat (a jutalék) a későbbiekben sem csökkent, inkább nőtt: meghaladta a 30%-ot is, bizonyos esetekben pedig akár 40% is lehetett. Nem is csodálhatjuk, hogy az írók némelyike megpróbálkozott a könyvterjesztői szakmával. Egyebek közt Nagy Lajos is könyvesboltot nyitott. József Attila viszont – egy visszaemlékezés szerint² – a könyvügynöki munkát próbálta ki.

¹⁸ Az álláspontot KRISTÓF György képviseli *Az első magyar ifjúsági folyóirat* című munkájában. = Magyar Paedagógia 1938. 222.

¹⁹ Az álláspontot KRISTÓF György képviseli *i. h.*

¹ ELEK Artúr: *A magyar író és kiadója*. = Nyugat 1913. I. 49.

² TERSÁNSZKY Józsi Jenő: *Nagy árnyakról bizalmasan*. In: *Tersánszky Józsi Jenő válogatott művei*. Bp. 1978. 1130–1135.